

SAT-1.313-1-PP-04

APPLICABILITY OF SITUATIONAL, SUBSTITUTIONAL AND SELF-LEADERSHIP IN THE GROUP LEARNING PROCESS ²²

Assoc. Prof. Lora Radoslavova, PhD

Department of Pedagogy,

University of Ruse "Angel Kanchev"

Tel.: 082-888 219

E-mail: lradoslavova@uni-ruse.bg

***Abstract:** The development of complex qualities of self-management is a scientific object of a number of scientific fields - psychology, philosophy, economics, and education. The present material focuses on educational leadership and more specifically on the leadership styles developed in the group learning process.*

The research examines results regarding to the selection of criteria by pedagogical specialists, used to place student-leaders in group learning, in relation to the behavioral models corresponding to the characteristics of situational, substitutional and self-leadership. The frequency of formation of leadership skills in students, related to the educational goals determined by the teachers, was also analyzed.

***Key words:** Educational Leadership, Leadership Styles, Situational Leadership, Substitutional Leadership, Self-leadership, Group Learning.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Съвременната образователна среда поставя редица предизвикателства пред педагогическите специалисти, които са свързани с приложението на подходи на обучение, ориентирани към транзакция на теоретична информация в практико-приложен контекст. Разрастват се стратегиите на образованието, поставящи приоритетно внимание върху интегрирането на знания, умения и компетентности, чрез създаване на технологични образователни пространства и подходи. Основна цел на педагогическото развие е изграждането в обучаемите комплексни умения за саморазвитие. Те включват умения за управление на социални процеси, самоуправление на личността във социалните ѝ роли и статут.

Развитието на комплексните качества на самоуправлението са научен обект на редица научни направления- психология, философия, икономика, образование.

В настоящият материал е поставен фокус върху образователното лидерство и по-конкретно върху стиловете на лидерство, развивани в процеса на групово обучение.

Образователното лидерство е проблемна област, която изследва механизмите на взаимодействие между очакванията на личността, възможностите за развитие и резултатите от образователния процес. (I Wayan Agus Gunada, Putu Kerti Nitiasih, Ni Nyoman Harnika, Ni Wayan Ria Lestari, Dwi Ratna Kamala Sari Lukman, (2024:1298).

Проведено е изследване на изборът на критерии от педагогическите специалисти, използвани за поставянето на ученици-лидери в груповото обучение, спрямо поведенческите модели, съответстващи на характеристиките на ситуационното, заместващото и свръх-лидерството. Анализирани са честотата на формиране на лидерски умения в учениците, съотнасяща се към образователните цели, детерминирани от преподавателите, социалните

²² Докладът е представен на конференция на Русенския университет на 25 октомври 2024 г. в секция „Педагогика и психология“ с оригинално заглавие на български език: ПРИЛОЖИМОСТ НА СИТУАЦИОННОТО, ЗАМЕСТВАЩОТО И СВРЪХ-ЛИДЕРСТВОТО В ПРОЦЕСА НА ГРУПОВО ОБУЧЕНИЕ. Докладът отразява резултати от работата по проект № 24-ФПНО-01 „Разработване и изследване на ресурси за повишаване на функционалната грамотност и социалната компетентност на учащите се в областта на предучилищното, училищното образование и социално-педагогическата сфера“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.

качества, придобивани чрез груповият процес на обучени, както и неговото приложение в проектно-базираните и STEALM- образователни подходите.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Груповото обучение като форма за организация на образователният процес притежава широк спектър от възможности за развитие на комплексни компетентности в обучаемите.

„Груповото учене е учене в социална ситуация, която може да го облекчава или блокира. Характерни признаци на груповото (социално) учене са: спонтанност; стихийност; имитация; съпреживяване; взаимодействие“²³, както и признаци на сътрудничество. (Василева, В., 2021:6).

Р. Вълчев определя пет стратегии за повишаване на ефективността при груповият образователен процес:

- „Елиминиране на заплахите – чрез създаване на правила за взаимоотношенията между участниците, чрез правила за работа и за постигане на резултати, правила за оценка;
- Целепоставяне, при което учениците участват активно като постоянно дават смисъл на всяка дейност чрез търсене и обосновка на валидни основания;
- Положително повлияване по всеки възможен начин върху разбиранията на учениците за себе си и за ученето – чрез признаване на техните постижения, чрез създаване на благоприятна среда на учене, чрез развитие на стимулиращи междуличностни отношения;
- Управление на емоциите на учениците чрез продуктивно използване на драма, движения, чрез отбелязване на постиженията;
- Обратна връзка, която е изключителен източник на вътрешна мотивация“.²⁴

Лидерството, разглеждано като процес, произтича от социалния характер на обществото и представлява взаимодействие между участниците в него. Социалният аспект на лидерството се определя от колективните ценности и етичните норми в даден контекст, както и от нивото на удовлетворяване на очакванията и нуждите на участниците в лидерския процес.

Ия Петкова-Гурбалова изтъква, че „съществен напредък в изучаване на новите тенденции в лидерството правят изследователите Брус Аволио, Фред Уалумбуа и Тод Вебер в статията „Лидерство: съвременни теории, изследвания и насоки“, публикувана в електронния портал на Университета в Небраска, Факултет по управление. Според авторите лидерството вече не се разглежда като индивидуална характеристика или различие, а по-скоро като обрисувана в различни модели като двоична, споделена, рационална, стратегическа глобална и комплексна социална динамика“. (Ия Петкова-Гурбалова, 2019:74).

Джеймс Бърнс формулира основните концепции за „трансформационно“ и „транзакционно“ лидерство, които продължават да бъдат основа за нови научни изследвания. Проявленията на тези два типа лидерство се отличават с различни модели на поведение. Трансформационното лидерство е свързано с амбицията на лидерите да инициират значителни промени в нагласите, убежденията и ценностите на своите последователи, така че целите на организацията и визията на лидера да бъдат усвоени, а последователите да постигат резултати над очакванията. В контекста на транзакционното лидерство, акцентът е върху реакцията на поведението и представянето на членовете на екипа, използвайки положителна или отрицателна обратна връзка. Тази практика се основава на взаимовръзката между желанията на лидерите и приноса, който дават техните последователи.

²³ Проданова, К. Модел на педагогическа технология на групова работа с използване на интерактивни методи в обучението по физика и астрономия в 9 клас. Сп. „Продължаващо образование“. <https://diuu.bg/emag/4160/2/>

²⁴ Вълчев, Р. (2006). Интерактивни методи и групова работа в съвременното образование. Център „Отворено образование“, стр. 13-14, Сф. <http://www.openedubg.com/images/sampledData/BG/resursi/7.pdf>

На база на теорията за трансформационното лидерство се пораждават концепциите за заместители на лидерството, ситуационно лидерство и свръх лидерство.

Заместители на лидерството. „Теория на С. Кър и Дж. Джеремийер. “Сред съвременните и актуалните идеи за лидерството е концепцията на Стивън Кър за заместителите и усилвателите на лидерството. Авторът счита, че твърде често лидерството е сковано от вътрешни и външни за него фактори (личностна специфика на последователите, характера на задачите и организацията, липсата на качества у самия лидер). Често доброто лидерство може да се окаже с негативни резултати (например създаване на силна зависимост на организацията от един човек, или затрудняване на индивидуалността и развитието на последователите.). Кър предлага заместители и усилватели на лидерството от други представители на екипа, за да се избегнат тези проблеми „ (Радославова, Л., 2023:58). **В контекста на груповата форма за организация на обучението това биха могли да са двама или трима обособели лидери от класа, които често биват разпределяни за групови лидери.**

Ситуационни теории за лидерството. Теория на Хърси-Бланкхард. „Теорията за ситуационното лидерство определя стила на лидерство, който съответства на ситуацията, за да увеличи максимално представянето. Следователно теорията се основава на съвпадение между лидера и ситуацията. Това обхваща ситуацията в зависимост от взаимоотношенията между лидери и последователи, трудността на задачата и силата на лидера.” (Kufaine, N., 2024:290-302). **Лидер според конкретната ситуация, който притежава необходимите качества при груповият процес на обучение може да бъде конкретизиран чрез индикаторите: дидактическа, възпитателна и развиващи цели, характер на поставените учебни задачи- изследователски или алгоритмични, социалните компетентности, детерминирани от образователния контекст.**

Теорията за свръх лидерство, разработена от Чарлз Манц и Хенри Симз, предлага уникален подход към лидерството, който се фокусира върху овластяването на индивидите да станат свои собствени лидери. Основната идея е, че лидерите трябва да насърчават и развиват самоуправлението и самонасочването сред своите последователи. “Сърцевината на супер лидерството е самолидерството”. (Charles C. Manz, Henry P. Sims, 2010:78). **Свръх лидерството в груповата работа бива имплементирано чрез стремежът на педагогическите специалисти да поставят всеки ученик от класа в ролята на лидер, с цел развитие на индивидуалните лидерски способности на учениците.**

Целта на настоящата разработка е да се установят нагласите на педагогическите специалисти за провеждане на груповата форма за обучение по отношение стиловете лидерство, формирани в учениците.

За постигането на целта са детерминирани следните задачи:

- Да се установи честотата на провеждане на групово обучение;
- Да се анализира вътрешната диференциация на групата- с или без пряко лидерско ръководство от страна на учениците;
- Да се установят образователните критерии за подбор на ученически лидери в груповото обучение;
- Да се съотнесат процесите на подбор на ученическите лидери в груповото обучение, спрямо поведенческите модели, съответстващи на характеристиките на ситуационното, заместващото и свръх-лидерството;
- Да се обзERVират конкретните цели за прилагане на груповата форма за организация на обучението: съотнасящи се към развитие и затвърждаване на знания, умения и компетентности, за повишаване на мотивацията за учене, за формиране на социални качества, за усвояване на нови знания, умения и компетентности;
- Да се обследват социалните качества, придобивани чрез груповият процес на обучени,

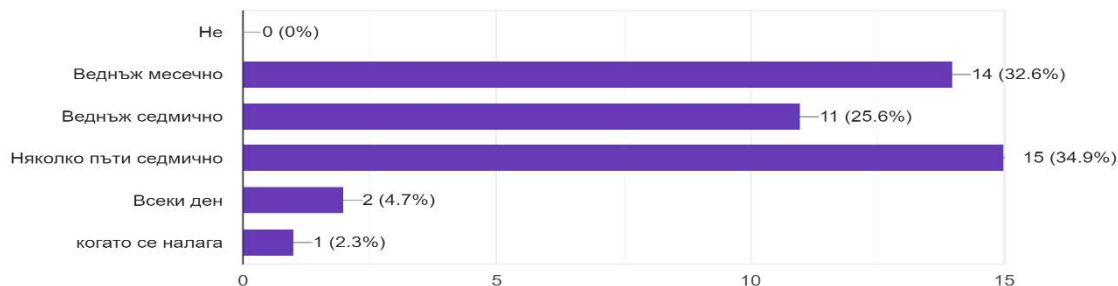
- Да се установи нагласата на учителите за приложение на груповата работа в проектно-базираните и STEALM- образователни подходите.

Изследването е проведено сред педагогически специалисти, в посочените под линия онлайн платформи.²⁵ Контингентът обхваща 43 изследвани лица-специалисти в областта на началното образование.

Резултати от проведеното изследване

Прилагате ли групов форма за организация на учебния процес във Вашата педагогическа практика и колко често?

43 responses

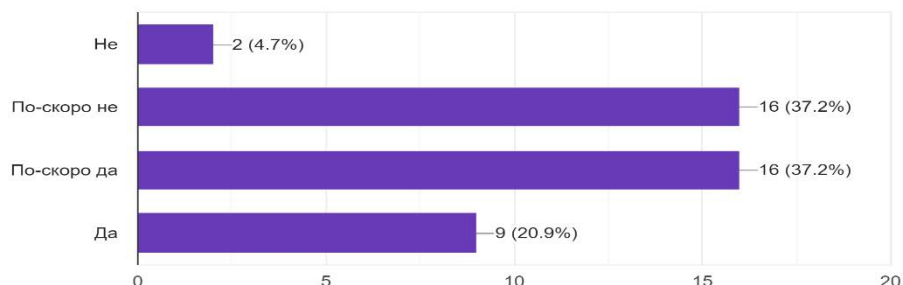

Фиг.1. Честотата на провеждане на групово обучение

Забелязва се интензивно използване на процесът на групово обучение от изследваните лица. Видимо от фигурата е, че 34,9% го прилагат няколко пъти седмично, 25,6%- веднъж седмично и 32,6% веднъж месечно.

Считате ли, че е необходимо обособяването на лидер на ученическата група?

43 responses

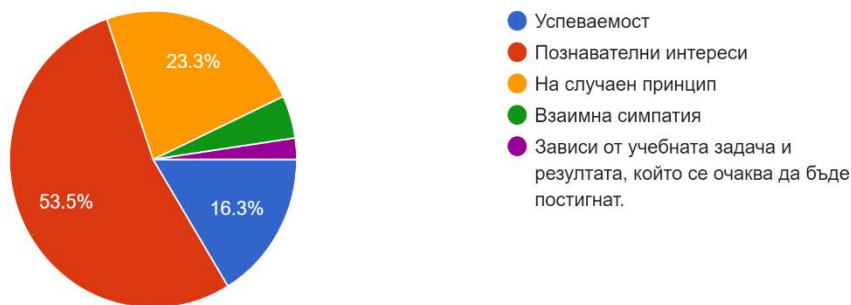
Фиг.2. Вътрешна диференциация на групата- с или без пряко лидерско ръководство от страна на учениците

37,2 % от респондентите отбелязват, че биха диференцирали ученическа група с пряко ръководство от ученик, а също толкова по-скоро не считат за необходимо да се организира вътрешна диференциация на групата. С твърдението, че е необходима такава са съгласни 20,9% от изследваните лица.

²⁵ Начални учители, <https://www.facebook.com/groups/270742066372022>, Катедра "Педагогика", Русенски университет "Ангел Кънчев", <https://www.facebook.com/groups/1414794438837859>, Алумни клуб - катедра "Педагогика" при РУ, <https://www.facebook.com/groups/227910696796645>, Педагози, <https://www.facebook.com/groups/741419722559780>

Какъв критерий прилагате за разпределяне на учениците в ученическите групи?

43 responses

Фиг. 3. Образователни критерии за подбор на ученически лидери в груповото обучение

Най-висок процент от респондентите-53,5% биха разпределили учениците според познавателните им интереси, 16,3% според тяхната успеваемост и на случаен принцип-23,3%. На база взаимна симпатия биха ги разпределили 4,7%, а според учебната задача и постигнатите резултати-2,3%.

Какъв критерий за избор на ученически лидер бихте използвали?

43 responses

Фиг.4. Съотнасяне на процесите на подбор на ученическите лидери в груповото обучение, спрямо поведенческите модели, съответстващи на характеристиките на ситуационното, заместващото и свръх-лидерството

При разпределяне на лидерите в класа на първо място, спрямо поведенческите модели, съответстващи на характеристиките на трансформационното лидерство е приложено свръх-лидерството -55,8% (всеки ученик от класа е поставян в лидерска позиция, с цел развитие на лидерски способности) , на второ място заместващото лидерство-32,6% (двама или трима обособени лидери от класа, които често разпределяме при груповото обучение) и на трето-на ситуационното лидерство-32, 6% (лидер според конкретната ситуация, който притежава необходимите качества).

С каква цел прилагате груповият процес на обучение?

43 responses

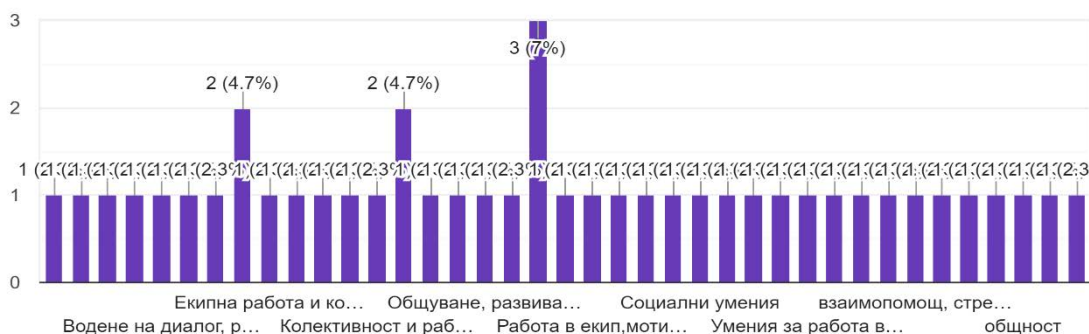

Фиг. 5. Цели за приложение на груповото обучение

Основните цели, детерминирани чрез груповото обучение са за развитие и затвърждаване на знания, умения и компетентности (34,9%), за повишаване на мотивацията за учене (20,9%), за формиране на социални качества (32,6%), за усвояване на нови знания, умения и компетентности (34,9%).

Според Вас за формирането на кои социални качества способства груповия процес на обучение?

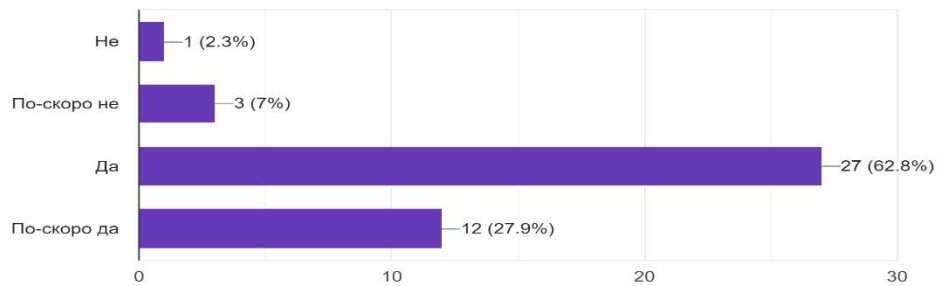
43 responses

Фиг.6. Социални качества, формиращи чрез груповата организация на учебния процес

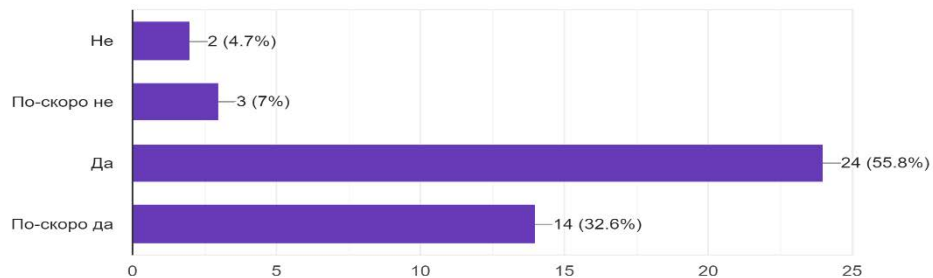
Отговори по отношение на социалните умения, развивани чрез груповото обучение са дали 58, 14% или 25 от изследваните лица. Те са описани по следния начин 1.Работа в екип, работа в екип, толерантност. 2. Взаимодействие. 3. Водене на диалог, разрешаване на даден проблем и др. 4. Комуникативност. 5. Умения за работа в екип. 6. Работа в екип. 7. Социални умения. 8. Колективност и работа в група. 9. Работа в екип, толерантност, търпение, мотивация. 10. Формиране на чувството за принадлежност, чувството на екипност. 11. Умения за общуване, коопериране, взаимопомощ, толерантност, инициативност, предприемчивост, способности за аргументиране на мнение по определен въпрос, за вземане на решения, поемане на отговорност и др. 12. Социализация, комуникация. 13. Не мога да отговоря. 14. Работа в екип, комуникативни умения. 15. Екипна работа. 16. Комуникация. 17. Всички. 18. Колективизъм. 19. Адаптивност, мотивация, доказване. 20. Емпатия. 21. Умение за общуване, активно слушане. 22. Екипност. 23. Екипна работа. 24. Съпричастност, взаимопомощ, умения за екипна работа. 25. Умения за работа в екип, толерантност във взаимоотношенията, умения за решаване на проблеми. Останалите 18 респондента, или 41, 86% от изследваните лица не са посочили отговор на този въпрос.

Бихте ли използвали груповата форма за организация на обучение за целите на Проектно-базирано обучение?
43 responses

Фиг. 7. Приложение на груповата форма за целите на Проектно-базираното обучение

Бихте ли използвали груповата форма за организация на обучение за целите на STEALM-подходът в обучението?
43 responses

Фиг. 8. Приложение на груповата форма за целите на STEALM- обучение

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Резултатите от проведеното изследване разкриват положителни нагласи и стремежи сред педагогическите специалисти за насърчаване и стимулиране на развитието на образователното лидерство и в частност „Свръх-лидерството“ сред учениците.

Тези усилия са в съответствие със съвременните теории за лидерството, които подчертават значението на формирането на комплексни и интегрирани качества у учениците. Изследването подчертава необходимостта от систематичен подход към развитието на лидерски умения, който включва както теоретични, така и практически аспекти, с цел постигане на устойчиви резултати в образователната среда.

Ролята на педагогическите специалисти е от съществено значение в този процес, чрез създаването на благоприятна учебна среда, насърчаваща инициативността, критичното мислене и сътрудничеството сред учениците. Изследователските резултати следват научната константа за значимостта на индивидуализацията в процеса на обучение, предвид използването на разнообразни методи и стратегии за обучение, които да отговарят на различните стилове на учене и интереси на учениците, с цел формирането и развитието на ключови способности и личностен потенциал за развитие.

REFERENCES

Charles C. Manz, Henry P. Sims. (2010). *The New Superleadership: Leading Others to Lead Themselves*. ISBN: 978-1-57675-105-3., p. 78.

I Wayan Agus Gunada, Putu Kerti Nitiasih, Ni Nyoman Harnika, Ni Wayan Ria Lestari, Dwi Ratna Kamala Sari Lukman, (2024), “Character of Educational Leadership: A Critical Educational Study of Leadership in Local Wisdom” in *the 3rd International Conference on Humanities Education, Law and Social Sciences*, KnE Social Sciences, pages 1298–1316. DOI 10.18502/kss.v9i2.14945, Page 1298.

Iya Petkova-Gurbalova. Modern Leadership Models. Management and Sustainable Development 1/2019 (74). (*Оригинално заглавие*: Ия Петкова–Гурбалова. Съвременни лидерски модели. Управление и устойчиво развитие 1/2019 (74).

Kufaine, Noel. (2024). Leadership Framework for Internationalization of Higher Education. 13. 290-302.

Prodanova, K. A Model of Pedagogical Technology of Group Work Using Interactive Methods in the Teaching of Physics and Astronomy in the 9th Grade. SJ. "Continuing Education". (*Оригинално заглавие*: Проданова, К. Модел на педагогическа технология на груповата работа с използване на интерактивни методи в обучението по физика и астрономия в 9 клас. Сп. „Продължаващо образование“. <https://diuu.bg/emag/4160/2/>).

Radoslavova, L. (2023). Scientific Theories of Leadership Styles and Their Implications in the Contemporary Context. 62nd Scientific Conference of Ruse University "Angel Kanchev" and Union of Scientists - Ruse "New Industries, Digital Economy, Society - Projections of the Future VI", 55-59. (*Оригинално заглавие*: Радославова, Л. (2023). Научни теории за стиловете лидерство и техните импликации в съвременен контекст. 62-ра Научна конференция на Русенски университет „Ангел Кънчев“ и Съюз на учените – Русе „Нови индустрии, дигитална икономика, общество – проекции на бъдещето VI“, 55-59.).

Valchev, R. (2006). Interactive Methods and Group Work in Modern Education. Center "Open Education", pp. 13-14, S. (*Оригинално заглавие*: Вълчев, Р. (2006). Интерактивни методи и груповата работа в съвременното образование. Център „Отворено образование“, стр. 13-14, Сф. http://www.openedubg.com/images/sampled_data/BG/resursi/7.pdf).

Vasileva, V. (2021). Implementation of the STEM Concept in Education. Scientific Studies: Creation and Research of STEALM Centres in Education and Socio-pedagogical Sphere. Primax, ISBN: 978-619-7242-91-1, p.6. (*Оригинално заглавие*: Василева, В. (2021). Прилагане на STEM концепцията в образованието. Сб. Научни студии: Създаване и изследване на STEALM центрове в образованието и социално-педагогическата сфера. Примакс, ISBN: 978-619-7242-91-1, стр. 6.).